

TAIKOMOJI KALBOTYRA/ APPLIED LINGUISTICS

Lietuvių kalbos beasmeniai sakiniai ir jų atitikmenys anglų kalboje

Vitas Labutis

Anotacija. Beasmeniai sakiniai (BS) ar beasmenės konstrukcijos (BK), jų statusas ir interpretacija vis dar kelia nemaža diskusijų lietuvių ir anglų gramatikos darbuose, nors jau esama vertingų tyrimų. Straipsnyje norima įsiterpti į tas teorines diskusijas, bandoma nustatyti, kas čia priklauso nuo lyginamųjų kalbų skirtingų tipų (lietuvių kalba aiški sintetinė fleksinė, o anglų kalba analitinė) ir kas sąlygojama mokslininkų bendrųjų pažiūrų į sakinį ar predikatinį dėmenį (*plg.ang. clause*), į sakinio predikatinį centrą, į veiksnio sampratą. Beasmeniais sakiniiais laikomi predikatiniai dėmenys, kurie gali turėti tik formalųjį veiksnį (*plg.ang. dummy subject*) ar veiksnio projekciją, kuri skiria pvz., veiksmazodį *lyja* nuo sakinio *Lyja*. Anglų kalboje jie dažnai įvardijami tik kaip beasmenės konstrukcijos, o beasmeniams sakiniams artimi predikatiniai dėmenys išvelgiami ir *lūžio* sakiniuose (*plg.ang cleft clauses/ sentences*). BS ar BK pagrindinis informacinis krūvis tenka tariniui ar predikatyvui.

Svarbiausiais darbo uždaviniais laikoma: 1) nustatyti bendriausias lietuvių kalbos beasmenių sakinių struktūrinės schemas; 2) išaiškinti, kaip jos modifikuojamos realizuojant tam tikrų semantinių grupių sakiniuose (predikatinio dėmens centre). Nustatoma, kokie anglų kalbos predikatiniai dėmenys atitinka konkrečių lietuvių kalbos semantinių grupių beasmenius sakinius. Dažnai svarbu atskleisti ne tik abiejų kalbų pagrindinių dėmenų kontrastus, bet ir *lokacijos*, ir *eksperiencerio* savitumus.

Ribos tarp lietuvių kalbos asmeninių ir beasmenių sakinių bei tarp jų grupių nėra griežtos ir ne visada aiškos. Lietuvių kalbos įvairių semantinių grupių BS atitikmenys anglų kalboje gali turėti gana skirtingą struktūrą, kartais būdingą anglų kalbos beasmenėms konstrukcijoms, kartais asmeniniams sakiniams.

Raktažodžiai: *beasmenis sakiny*s ir *beasmenė konstrukcija*, *predikatinis dėmuo*, *jo centras*, *veiksny*s, *struktūrinė schema*, *semantinė grupė*.

Įvadas

Beasmenių sakinių, beasmenių veiksmazodžių (BV), beasmenių konstrukcijų savitumas, jų sąlytis su veiksmu ir su tema nagrinėtas daugelio kalbų bendruosiuose gramatikos aprašuose. Specialiai lietuvių kalbos BS anksčiau yra tyrinėję L. Katkuvienė (Katkuvienė 1979). Tiesiogiai su šio darbo problemomis susijęs novatoriškas A. Holvoet ir A. Judženčio tyrinėjimas „*Beasmeniai sakiniai ir beasmeniškumo sąvoka*“ (2005: p165-179). Dviejų kalbų gretinimui skirtame darbe nėra galimybių gilintis į beasmeniškumo sampratą raidą net lietuvių kalbos gramatikos darbuose – reikės tenkintis tik viena kita užuomina. Apskritai čia bus laikomasi pakoreguoto tradicinio požiūrio į lietuvių kalbos beasmenius sakinius (Labutis 2002: p127-136, 219-221; Morkūnas (red.) 1999: p83; Ambrazas (red.) 2005: p604-616; ir kt.).

Pagal klasikinės lotynų ir graikų kalbų atitinkamas konstrukcijas beasmenių sakinių samprata pirmiausia buvo siejama su beasmeniais veiksmazodžiais (BV). Prisimintina, kad jau pirmojoje spausdintoje lietuvių kalbos gramatikoje, parašytoje lotynų kalba, D. Kleinas (Klein 1653) pateikė daugiau kaip 20 lietuvių kalbos BV (Balčikonis (red.) 1957: p128), o sintaksės skyriuje dar pridūrė, kad vardininkas išleidžiamas ne tik su BV, bet ir su žodžiais, *sako*, *taria*, *skelbia* (Ten pat: p148).

Nebandoma aprėpti BS sampratą, visų jai artimų problemų skirtingų sprendimų ir anglistikos darbuose. Kadangi straipsnyje bus ieškoma pirmiausiai lietuvių kalbos BS atitikmenų anglų kalboje, tad tenkinamasi vieno kito naujesnio anglų kalbos aprašo, pirmiausia *Kembridžo anglų kalbos gramatika* (Huddleston, Pullum 2002), taip pat McArthur (1996), *Collins Cobuild* (1990), ir kitų sprendimais. Čia BS statusas ir vieta gramatinėje kalbos sandaroje iš esmės suvokiami kitaip nei lietuvių kalbos gramatikos darbuose (konkrečiau žr. toliau). Tik lietuvių kalba rašytuose anglų kalbos vadovėliuose BS pateikiami pagal lietuvių kalbos sakinių struktūrinius tipus (*plg.* Pažūsis ir kt. 2004: p29), nors po to specialiai aptarinėjami *It is/ was* tipo sakiniai ir *There is/ are* tipo sakiniai (Ten pat: p306-308).

Imantis aptarti atskirą komplikuoatą sintaksės fragmentą, matyt, verta pripažinti K. Kibriko formuluojamas įvadinės išvalgas („*postulatus*“): tyrinėtoji sunku būti originaliam, siekti išsamumo ir išvengti subjektyvumo (Kibrik 2002: p15-19). Be to, sintaksėje neįmanoma išvengti visuotinių jos problemų – sakinio, jo predikatinio centro, jo narių ir jų sąveikos vienokios ar kitokios interpretacijos. Dviejų skirtingo tipo kalbų sintaksės faktų gretinamoji analizė kelia papildomų sunkumų, kai reikia įveikti kiekvienos kalbos aprašuose įsitvirtinusias skirtingas teorines nuostatas, nepaklęsti terminų įvairovėje.

Darbo tikslas – pateikti pagrindinius lietuvių kalbos BS morfosintaksinės struktūros tipus ir nustatyti jų semantines grupes atitinkančių anglų kalbos BK, asmeninių ir ypatingų „lūžio“ sakinių (*cleft clauses*) tipus ir apibūdinti jų savybes.

Pagrindiniai darbo uždaviniai:

- 1) pasiaiškinti beasmenių sakinių sampratą remiantis pasirinktais naujaisiais lietuvių ir anglų kalbos gramatikos aprašais, atkreipti dėmesį į terminų ir teorinių nuostatų skirtynes;
- 2) įvertinti dviejų lyginamų kalbų aptariamojo sintaksės fragmento savybes, lemiamas tipologinių skirtys, ir savybes, priklausančias nuo tam tikrų semantinių grupių skirtingos sintaksinės struktūros;
- 3) nustatyti lietuvių kalbos BS apibendrintas gramatinės struktūros schemas ir jas lemiančius faktorius;
- 4) parodyti atskirų semantinių lietuvių kalbos BS grupių tipiškiausius struktūros ir konkrečių vartosenos atvejų atitikmenis anglų kalboje.

Darbe daugiausia remiamasi deskriptiniu interpretaciniu ir kontrastinio lyginimo metodu, kartu pasitelkiami ir atskiri funkcinių metodų aspektai.

Pasirinkta tema aktuali lietuvių ir anglų kalbų tipologijai, taip pat aiškinantis ir sintaksinių modelių realizavimo savybes, ko dar stokojama teoriniuose šių kalbų tyrimuose ir kas sudaro nemažą sunkumų vertimo praktikai.

1. Teorinės atramos

Iš principo sakinio predikatiniam centrui (pirminės predikacijos branduoliui (plg. Dlk 1987: p67) reikalingi du nariai: vienas atskleidžiantis sintaksinės struktūros esmę, rodantis požymį plačiąja prasme ir laikomas sintaksiniu predikatu (tariniu predikatoriumi) ir kitas, rodantis tą daiktą ar dalyką, kuriam kalbėtojas, formuodamas sakinį ir visa tai orientuodamas pagal kalbėjimo aktą, priskiria tariniu pasakomą požymį (plg. Labutis 2002: p124). Sakinyje tas požymio gavėjas laikomas veiksmu (sintaksiniu subjektu, predikandumu...). Tačiau tie du predikatinio centro nariai ir sintaksinėje, ir semantinėje struktūroje nėra lygiaverčiai – sakinio centro viršūnę sudaro tarinys (plg. Ambrazas 2006: p21). Tai platesnis požiūris nei sakinio centru laikyti veiksmažodį. Ne be reikalo J. Balkevičius paskutiniame savo darbe tarinį vadina *dominante* o veiksnį – *subdominante* (Balkevičius 1998: p28).

Kad sakinio predikatinio centro viršūnę yra tarinys, akivaizdžiai rodo ir beasmenių sakinių sandara – juose tikro veiksnio nėra, o sakinio be tarinio negali būti (žinoma, viskas priklauso nuo to, ką laikome tariniu ir sintaksine, arba morfosintaksine, jo struktūra). Tuo remiantis pateikiama BS apibrėžimą, galima taikyti tokioms tipologiškai skirtingoms kalboms kaip lietuvių ir anglų kalbos.

Beasmeniu sakiniu laikome sakinį, kuriam būdinga specifinė sandara be tikro veiksnio ir kurio predikatinio centro pagrindinis struktūrinis ir semantinis krūvis paprastai tenka tariniui ar predikatyvui (plg. apibrėžimo pradžia Ambrazas (red.) 2005: p604; Morkūnas (red.) 1999: p83).

Lietuvių kalbos BS morfosintaksinė sandara daugiausia remiasi BV arba būdvardžių ir dalyvių nekaitomomis formomis (paprastai vadinamomis bevarde gimine), šalia kurių galimos, bet ne visuomet būtinos pagalbinių veiksmažodinių (V_{aux}) asmenuojamosios formos (V_f). Veiksniu vietoje čia gali būti tik predikacijai reikalinga projekcija (ją galima žymėti brūkšniu (- V_{imp})). Veiksniu nelaikomas nei būsenos patyrėjas (*Man šalta*), nei nuo savaiminio proceso kenčiantis daiktas (patientas) (*Sulijo šieną*). Ypatingais BS laikomi vadinamieji nominatyviniai ir infinityviniai sakiniai (*Žiema. Bus žiema. Kaip pareiti namo?*). (Plg. struktūrines schemas).

Anglų kalba, neturėdama išplėtos vardažodžių kaitymo sistemos, įgijo palyginti griežtą sugramatintą sakinio struktūrą, kurios centre yra V_f , iš kairės jai turi eiti veiksnys, o iš dešinės – dažniausiai papildinys (jei V yra tranzityvinis). Taigi lietuvių kalbos BS dažnai atitinka anglų kalbos konstrukcijos su formaliuoju (butaforiniu) IT veiksmu (*plg. ang. dummy subject*). Su beasmeniais sakiniais siejamos ir konstrukcijos *There is/ are...* Pagal grynai morfosintaksinę struktūrą, tokios konstrukcijos paprastai įvardijamos *IT + be/ V_f...* ir *There + be/ V_f...*. Kartais anglų kalba vartoja ir BV, pvz.: *It seems...* Specifiniais atvejais čia eina vadinamieji *cleft clause* ir *pseudo-cleft clause* (žr. pvz.). Nemaža atvejų, kai lietuvių kalbos BS atitinka anglų kalbos asmeninis sakiny (žr. pvz., in. 3.).

Sunkumų padaugėja dėl terminų ir jų skirtingų žymimų sąvokų. Šiuolaikiniuose anglų kalbos gramatikos darbuose dažniau minimas ne terminas *sentence*, o *clause*. D. Crystal, kuris vartoja abu terminus, mano, kad *sentence (simple)* atitinka *clause*, o *sentence (multiple)* – kelis *clauses* su jungiamuoju žodžiu (Crystal 2003: p216-217). *Kembridžo anglų kalbos gramatikoje* taip pat laikoma, kad *sentence* yra bazinė sintaksės sąvoka, tačiau sakinio dėmenys patys turi kelių rangų dėmenų (tai gali būti leksinių, frazinių ir funkcinių rangų dėmenys). Funkcinio rango reprezentacijos susijusios su subjektu ir predikatu ir sudaro *clause* (Hudleston, Pullum 2002: p21-22). Terminas *clause* atitinkmuo lietuvių kalboje galėtų būti „veiksniu – tarinio funkcijų struktūra“, trumpiau – „predikatinis sakinio dėmuo“. Tad šiame darbe anglų kalbos terminą *clause* pakeis lietuvių kalbos terminas – „predikatinis dėmuo“. Tačiau laikantis tradicinės gramatikos sąvokų, vartojamas ir terminas BS.

Minėtoje *Kembridžo anglų kalbos gramatikoje* vengiama termino *impersonal clause*, bet kalbama apie *impersonal constructions* (beasmenes konstrukcijas) su IT kaip subjektu, pvz., *It appeared/ seemed that he was guilty.* – *Atrodo, kad jis yra kaltas.* Čia išvengiama veiksnio *ekstrapozicija* (pastūmėjimas) (Ten pat: p960). Panašiai interpretuojamos konstrukcijos su frazeologizmų posakiais, pvz., *It's not that...* ir pan. Artimi BS gali būti laikomi minėtame darbe plačiai aptariami *cleft-clauses* (lūžio sakiniai). (Pavyzdžius žr. toliau, 3.12).

2. Pagrindinės apibendrintos lietuvių kalbos BS struktūrinės (morfosintaksinės) schemas.

Apibendrintus lietuvių kalbos BS morfosintaksinės struktūros schemas (modelius) pateikiame tipiškomis eile. Tos schemas nelaikomos vienanarių sakinių schemomis, tad visur veiksnio projekcija (pagal Balkevičių subdominantės

antecedentas) žymima brūkšniu, kuris rodo schemos predikatumą. Į schemas traukiamos ir variantinės konstrukcijos su faziniais ar modaliniais V:

- 1) – $V_{impers.}$ (– faz. ar mod. $V_{3pers.}$ + $V_{impers.}$ + inf.): *Lyja. Pradedą lyti.*
- 2) – (būti $V_{3pers.}$) + Adj.indecl.: *Buvo šalta. Visiems šalta.*
- 3) – (būti $V_{3pers.}$) + Partic.pass.indecl. (+ kad, S/ jog/ kai S): *Nustatyta, kad.. (Bus) išaiškinta, kai...*
- 4) – (būti $V_{3pers.}$) + Nn/: *(Bus) žiema.*
- 5) – mod. Vimp + inf. (kad/ jog/ kai...– S/: *Reikia manyti, kad...*

Su BS galima sieti šias specifines schemas:

- 6) – Loc. būti $V_{3pers.}$ + Gen (Nom): *Miške yra uogų* (gal pseudo BS).
- 7) – Inf./: *Kaip parvažiuoti namo?*

Anglų kalbos struktūrinių schemų BS būdingesnį atvejai komponuojami pagal semantines BS grupes.

3. Semantinės lietuvių kalbos BS grupės ir jų atitikmenys anglų kalboje

Lyginant dviejų kalbų sintaksės faktus kaip *tertio comparationis* reikia pasitelkti semantiką. Pirmiausia tikslinga remtis lietuvių kalbos BS semantinių grupių, konkretinančių ir minėtas bendrąsias struktūros schemas, „reper-tuaru“. Semantiškai sugrupavus lietuvių kalbos BS, konkrečiau matyti ir jų atitikmenys anglų kalboje.

Skiriame tokias apibendrintos semantikos BS grupes, šiek tiek koreliuojamas ir su jų morfosintaksine raiška:

- 1) gamtos reiškinių procesinės predikacijos (toliau „pred.“);
- 2) paros, metų laikų ir pan. procesinės pred.;
- 3) ypatybinių būsenų pred.;
- 4) nominalizuotų ir ypatybinių būsenų pred.;
- 5) procesinių modalinių būsenų pred.;
- 6) fizinių būsenų predikacijos;
- 7) kalbėjimo, suvokimo, žinojimo procesinių būsenų pred.;
- 8) nuomonės, tikrumo/ netikrumo procesinių būsenų pred.;
- 9) įvairios veiklos procesinių būsenų pred.;
- 10) diskurso laiko ir vietos lokacijų pred.;
- 11) egzistencinių būsenų pred.;
- 12) anglų kalbos *cleft clauses* atitikmenys lietuvių kalboje.

1. Gamtos reiškinių predikacijas sudaro tipiškiausi daugelio kalbų BS, nes gamtos reiškinių procesai nepriklauso nuo kalbėtojo ar kito veikėjo, atliekančio subjekto funkciją, valios. Kaip procesai šie reiškiniai gali turėti fazes ar sąsąjį su modalumu.

[1] Lietuvių kalbai būdinga pirmoji struktūrinė schema, kurios realizacija gali turėti daug leksinių variantų, pvz.: *Sninga (snaigo, sniegti, snyguriuoja). Pradedą sniegti. Gali pasniegti.*

Anglų kalbos atitikmenys gali turėti kelias artimos struktūros schemas, pvz.: *It is snowing. It snows. It begins snowing.*

2. Paros, metų laikų ir pan. procesinės predikacijos taip pat priklauso tipiškiems lietuvių kalbos BS. Jų struktūra lietuvių kalboje mažai skiriasi nuo pirmosios grupės BS.

[2] Lt.: *Temsta. Aušta. Rudenėjo (Rudeniop) Pradedą temti.*

An.: *It is growing/ getting dark. Darkness is falling. Dawn is coming. Day is breaking. Autumn is approaching.* Taigi čia anglų kalba gali turėti ne tik modelį *IT (be) + V_{ing}*, bet ir asmeninio sakinio konstrukciją *N + be + V_{ing}*.

3. Ypatybinių būsenų predikaciją rodo lietuvių BS sakiniai, kurių centrą sudaro nekaitomosios būdvardžių formos (vadinamoji bevardė giminė). Lietuvių kalboje tokie BS sudaromi pagal 3 schemą.

[3] Lt.: *(būti V_{3pers.}) + Adj.indecl*: *(Buvo) šalta.* Dažnai čia nurodomas ir *eksperienceris* (ne *benef.*), (pgl.: *Man šalta*, ar lokacija: *Salėje šalta*, ar abu drauge *Man salėje šalta*).

An.: *It is + Adj./: It is cold. It is cold for me. It is cold in the hall.*

4. Būsenų pranešimai gali būti substantyvizuoti. Tuomet jų struktūrinėje schemoje didžiausią svorį įgyja *Nn*, šalia kurio galima ir jungtis *buvo, bus*. Tai vadinamieji nominatyviniai sakiniai.

[4] Lt.: *Žiema. (Buvo) žiema.*

An.: Čia atitinka konstrukcija: *It (be) + Nn/: It is winter.*

Visos minėtos predikacijos būdingos buitiniam ir meniniam teksto registrui (stiliui).

5. Lietuvių kalba turi ir modalinių BV, ar iš jų išvestų subdvardėjusių dalyvių. Pirmieji dažniausiai eina BS su *inf.*, o antrieji dažniausiai su *kad, jog*.

[5] Lt.: *Reikia eiti. Būtina dirbti. Galima rūkyti. Būtina, kad susirinktų visi.*

Anglų kalboje modalinių Vf čia vartojama rečiau. Šios semantikos anglų kalbos atitikmenys gali turėti įvairų pavidalą: čia gali būti ir AS: *He needs to go*, ir savarankiškas BS: *One may smoke here. One should wash his hands regularly* (Reikia nuolatos plautis rankas). Vartojamos ir konstrukcijos su *IT + be*: *It is possible to choose colour. It is not necessary to create complex scheme.* – *Nebūtina kurti sudėtingą schemą.* Praleistą modalinį V galima išvelgti ir kai kuriuose BV su *inf.*: *Kaip pareiti namo? – How I come home?* (Anglų kalbos atitikmuo – asmeninis sakiny).

Prie šių lietuvių kalbos BS grupės šliejasi ir sėkmės ar nesėkmės apibūdinimai:

[6] Lt.: *Jam sekasi kortuoti.* – *He is lucky in cards.* Taigi lietuvių kalbos BS sakinį su *Nd + V_{imp} + inf.* atitinka anglų kalbos asmeninis sakiny *N + (be) + Adj.*

6. Fizinių (ar fiziologinių) būsenų BS dažniausiai lietuvių kalboje eina su BV *skaudėti* ar jam artimais „skausmo“ veiksmazodžiais: *gelti, diegti, mausti*.

[7] Lt.: *Jam skauda koją. Man maudžia ranką.* Taigi čia būtinas *eksperienceris* (tik ne *posesorius*) Nd ir kaip tranzit. $V_{imper.} + N$ (ACC).

Anglų kalba čia *eksperiencerio* vietoje vartoja *posesorių* realizuojantį Ng ir visas sakinyse tampa AS.

[8] An.: *His foot hurts. His eyes ache. My arm aches.*

Vertėjai turėtų įsidėmėti, kad anglų kalboje *posesinis* kilmininkas ča verčiamas Nd (*eksper.*).

7. Gana margą grupę sudaro kalbėjimo, suvokimo, žinojimo beasmenių veiksmazodžių pagrindu sudaromi BS. Lietuvių kalboje šiais atvejais dažniausiai vartojama *Partic. pass. indecl.* (neveik. dalyvio vad. bevardė giminė) su gana būtinu šal. sak. *kad/ jog*.

[9] Lt.: *Sakoma (teigiama, pranešama, kad... . Visiems žinoma, kad....* Anglų kalboje čia dažniausi atitinka beasmenės konstrukcijos: *It be + partic. + that...*, bet gali būti ir AS. An.: *It is said that... As it reports... Well-known all over ...*

8. *Nuomonės, abejojimo, tikrumo, netikrumo* BS lietuvių kalboje sudaromi pagal kelias struktūras: $-V_{impers.} - + (Adj./ Partic.) indecl.$ su būtinu šal. sak. *kad/ jog...*

[10] Lt.: *Atrodo, kad jis ... Aišku, kad ... Abejotina, kad ...*

Anglų kalbos atitikmenys čia gali turėti tikrąją beasmenę konstrukciją su BV, bet gali būti ir kitokių struktūrų: *It seems fine. It (be) + Adj. It (be) + Partic. It is clear that... It is doubtful/ questionable (that)...*

9. Įvairios veiklos pranešimai taip gali būti subeasmeninti. Lietuvių kalba čia dažniausiai remiasi *Partic. pass. indecl. neutr.*:

[11] Lt.: *Į šią strategiją retai kišamasi. Parodoje eksponuojama įvairių eksponatų.*

Anglų kalba čia turi IT konstrukciją su Vf.: *It involves a single intervention in that strategy.* Kartais čia pereina prie AS: *Many displays are exhibited in the museum.* (pgl. egzistencinių būsenų raišką.

Būtina atkreipti dėmesį į skirtingą lokalizacijos vietą lietuvių ir anglų kalbos tokios rūšies sakiniuose (predikacijose). subjekto poziciją anglų kalbai čia būdinga iškelti *patientą*.

Septintos-devintos struktūros atvejai gana būdingi mokslo ir publicistikos registrų sakiniams.

10. Diskurso pradžioje lietuvių kalba gali turėti vietos ir laiko lokacijos sakinius, kurių pagrindą sudaro vienas Nn (tradiciniu požiūriu nominatyvinis sakinyse).

[12] Lt.: *Klasė. Rytas. Mokiniai renkasi į klasę* (dramos remarka).

An.: *It is a classroom. It is morning. The pupils are gathering in the classroom.* Taigi anglų kalba ir šiuo

atveju negali apsieiti be formalaus *It* ir paskum jį sekančios *be* formos, o *N* užima predikatyvo poziciją.

Tokie sakiniai priartėja prie *cleft sentences* grupės. Semantiškai jie turi daug panašumo su egzistenciniais sakiniais.

11. Egzistencinių būsenų BS ar kvazi BS.

Tipiškiausias lietuvių kalbos egzistencinių būsenų semantinis predikatas yra „*būti 3pers*“ formos, šalia kurių į predikatinį centrą pretenduoja ir postpozicinis neapibrėžtą objektą ir neapibrėžtą jų kiekį žymintis Ng. Tą kilmininką galima būtų laikyti pastūmetu veiksnium. Tačiau tokios konstrukcijos nusako būseną, kuri dažnai papildoma priežasties kontentinium sakiniu – kad ... *S (dėl to (kad,...))*..

[13] Lt.: *Miške yra uogų. Yra problemų, kad ... S (dėl to (kad))...*

Tokių lietuvių kalbos sakinių interpretaciją komplikuoja tai, kad čia prepozicijoje atsidūręs Nn labai priartėja prie tikro veiksnio. *Problema yra (ta), kad...*

A. Holvutas (2005: p139-145, ir kt.) svarsto atvejus, kai tokioje konstrukcijoje ir postpozicijoje gali eiti Nn/:

[13a] Lt.: *Stalčiuje yra sąsiuvinis. Kambaryje yra Jonas.* Pastarieji sakiniai reikalauja specifinio konteksto, o šiaip jie atrodo ne visai natūralūs. Taigi sakinius su (*būti*) + Ng tikslinga laikyti BS, o su toje pozicijoje Nn – kvazi BS.

Anglų kalba panašiai vartoja konstrukciją *There is/ are...* Hadlestonas ir Pulemas, plačiai nagrinėję anglų kalbos egzistencinius sakinius, nurodo dvi jų galimas versijas (2002: p1391):

[14] An.: a) *Several windows are open.* (su veiksnium savo vietoje).

b) *There are several windows open* (konstrukcija su pastūmetu veiksnium). Iš tiesų tų konstrukcijų („versijų“) interpretacija ir semantika gerokai skiriasi, ką rodo ir jų vertimai į lietuvių kalbą. Lt.: *Keletas langų yra atidaryti* (AS), *Atidaryta keletas langų* (kvazi BS ar tikras BS?).

Anglų kalbos konstrukcijos *There is/ are* ankstesniuose lingvistiniuose žodynuose (Chalker, Weiner 1994: p142; Mathews 1997: p121) nepriskiriamos prie beasmenių sakinių. Tai tiesiog *existential sentence construction*. Matyt, egzistencinių sakinių sintaksinis statusas dar ir toliau diskutuotinas.

12. Kam nors ypatingai pabrėžti anglų kalboje vartojami kalbininkų dėmesį patraukę vadinamieji *cleft clauses* (*sentences*) (Chalker, Weiner 1994: p63: *Cleft sentences*; Mathews 1997: p56: *Cleft constructions*). Lietuviškai juos galima pavadinti atskilėliais sakiniais arba „*lūžio*“ sakiniais.

Minėti sakiniai plačiausiai suprantami *Collins Cobuild anglų kalbos gramatikoje*. Jiems čia priskiriama daugybė *It is* konstrukcijų, kuriose turi beasmenių konstrukcijų bruožų ir pabrėžimo (*focus*) požymį.

[15] An.: a) *It is the money that they want* (Collins Cobuild 1990: p409) – b) *Tai pinigai, kurių jie nori*.

Lietuvių kalboje čia paprastai išvelgiame pagrindinį AS ir šalutinį AS. Žinoma, čia reikėtų svarstyti, kuo laikyti „tai“. Matyt, tekste „tai“ savitas parodomasis įvardis, atliekantis veiksnio funkciją, o pagrindinis sakinys tarsi nulūžęs, atskilęs, tačiau yra AS.

Kaip specifinė informacijos pateikimo priemonė *Cleft clauses* (lūžio) sakiniai nagrinėjami daugelyje anglų kalbos gramatikos aprašų (McArthur 1996: p363-364, ir kt.). *Longmano gramatikoje* (Biber ir kt. 2004: p 945), aptariamos įvairios *there* konstrukcijos, tarp jų ir lūžinėjimo (*plg. ang. clefting*) įgijusios specifinių frazių funkcijas. Išsamiausiai tie *cleft clauses* apibūdinami *Kembridžo anglų kalbos gramatikoje*. Čia jie gretinami su aiškiais AS.

[16] An.: *I bought a real wool sweater*. (Lt.: *Pirkau tikrai vilnonį megztinį*).

[16 a] An.: *It was a real sweater, that I bought*. (Huddleston, Pullum 2002: p1416). (Lt.: *Tai buvo vilnonis megztinis, kur aš pirkau*. Lietuvių kalba čia turi du AS).

Kembridžo anglų kalbos gramatikoje dar minimi ir *pseudo-cleft clauses*:

[17] An.: *What I need is a long cool drink* – *Ko man reikia – tai šalto gėrimo*. Lietuvių kalba čia pasitelkia savotišką BS.

Lūžio sakinius (*cleft* ir *pseudo-cleft clauses*) su BS sakiniais sieja tik *It is....* ir *There is/ are ...* konstrukcijos. Jų atitikmenys lietuvių kalboje priklauso nuo pagrindinio veiksmožio.

Lietuvių kalbos gramatikoms dar reikia visapusiškai įvertinti probleminius BS atvejus su „tai“ ir su prepozicine bendratimi: *Tai neįdomu. Viskas įdomu. Vaikščioti sveika*. Nekaitomoji įvardžio forma čia rodytų veiksnį (Labutis 2002: p131-132).

Išvados

Tipiškoje fleksinio tipo lietuvių kalboje beasmenių sakinių sandarą lemia:

- mažai sugramatinta žodžių tvarka, nereikalaujanti prieštarinių būtino tikro veiksnio;
- gausi beasmenių veiksmožio grupė ir būdvardiškųjų žodžių (ypač dalyvių) nekaitomosios formos (vad. bevardė giminė);
- čia dažnai praleidžiama esamojo lako pagalbinio veiksmožio būti 3 asmens forma. Beasmeniams sakiniams būdinga reikšti įvairias procesines, ypatybines ir substantyvizuotas būsenas.

Būdama analitinio tipo, anglų kalba turi sugramatintą žodžių tvarką, kuri reikalauja, kad būtų užpildyta veiksnio prieštarinė vieta, todėl beasmenio tipo ar joms artimos konstrukcijose vartojamas formalusis, arba butaforinis, veiksnys (*dummy subject*), sudarantis beasmenės konstrukcijas *It is...* (su priduriamu dalyviu, būdvardžiu ar daiktavar-

džiu), o specifiniais atvejais (ypač egzistencinėse predikacijose) ir konstrukcijas *There is/ are...+ daiktavardis*. Įvardis *IT* palyginti retai vartojamas ir su beasmeniais veiksmožiais. Dėl šių tipologinių lyginamųjų skirtumų nelingva nustatyti adekvačius terminus ir sąvokų interpretacijas.

Diskutuojamos probleminės abiejose kalbose egzistencinės ir vadinamosios lūžio (*cleft clause*) predikacijos rodo, kad esama tarpinių atvejų tarp BS ir AS. Vadinamieji lūžio sakiniai dažnai lietuvių kalba perteikiami dviem AS. Lietuvių kalboje su *kvazi* - beasmeniais sakiniais gali būti susijusios ir predikacijos, turinčios priekyje įvardžius *tai, viskas, niekas (neįdomu)* ir bendratis priešais predikatyvą.

Lietuvių kalbos BS praktiškai neretai atitinka anglų kalbos asmeniniai sakiniai.

Moksliniam ir publicistiniam registrams ypač būdingos procesinių būsenų predikacijos su neveikiamąjo dalyvio nekaitomąja forma.

Lietuvių kalbos BS priekyje dažnai turi vietos ir laiko lokacijos nuorodą, kurią galima laikyti tema, bet ne veiksniumi. Anglų kalbos posesinę konstrukciją (fizinės būsenos ir kt. predikacijose) lietuvių kalboje atitinka *eksperiencinis datyvas*.

Nors ir lietuvių, ir anglų kalbų beasmenės ir joms artimos konstrukcijos jau nemaža tirtos, tačiau dar reikia ir išsamesnių teorinių šios srities studijų ir nemaža aklumo parenkant jų realizacijas.

Literatūra

1. Ambrazas, V. (red.). (2005) DLKG⁴ - Dabartinės lietuvių kalbos gramatika, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius.
2. Ambrazas, V. (2006) Lietuvių kalbos istorinė sintaksė, Lietuvių kalbos institutas, Vilnius.
3. Balčikonis, J. (red.). (1957) Pirmoji lietuvių kalbos gramatika, Vilnius.
4. Balkevičius, J. (1998) Lietuvių kalbos predikatinė konstrukcijų sintaksė, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius.
5. Biber, D. ir kt. (2004) Longman Grammar of Spoken and Written English, Longman, London.
6. Chalker, S., Weiner, E. (1994) The Oxford Dictionary of English Grammar, Oxford University Press, Oxford.
7. Collins Cobuild (1990) English Grammar, Richard Clay Ltd. Bungay, Suffolk.
8. Crystal, D. (2004) The Cambridge Encyclopedia of the English Language, Cambridge University Press, Cambridge.
9. Dik, S. (1989) The Theory of Functional Grammar, The Hague, Mouton de Gruyter.
10. Holvoet, A. (2005) Intransityvinių sakinių tipai: egzistenciniai, lokatyviniai ir posesyviniai sakiniai, Gramatinių funkcijų tyrimai, Lietuvių kalbos institutas, Vilnius.
11. Holvoet, A., Judžentis, A. (2005) Beasmeniai sakiniai ir beasmeniškumo sąvoka, Gramatinių funkcijų tyrimai, Lietuvių kalbos institutas, Vilnius.
12. Huddleston, R., Pullum, G. (2002) The Cambridge Grammar of the English Language, Cambridge University Press, Cambridge.
13. Katkuvienė, L. (1979) Lietuvių kalbos beasmeniai veiksmožiniai sakiniai, žymintys gamtos reiškinius, *Kalbotyra*, 39-47, XXX. 30 (1).
14. Kibrik, A. (2002) Очерки по общему и прикладному языкознанию, URSS, Moskva.
15. Labutis, V. (2002) Lietuvių kalbos sintaksė, Vilniaus universiteto leidykla, Vilnius.
16. Mathews, P. (1997) Oxford Concise Dictionary of Linguistics, Oxford University Press, Oxford.

17. McArthur, T. (1996) Concise Companion to the English Language, Oxford University Press, Oxford.
18. Morkūnas, K. (red.). (1999) Lietuvių kalbos enciklopedija, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius.
19. Paulauskienė, A. (2004) Lietuvių kalbos morfologija: Paskaitos lituanistams, Mokslo ir enciklopedijų leidykla, Vilnius.
20. Pažūsis, L., Rosinienė, G., Žemaitienė, U. (2004) Anglų kalbos gramatika, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, Vilnius.

Vitas Labutis

The Lithuanian Impersonal Sentences and Their Equivalents in the English Language

Summary

The study highlights problematic aspects of conception of the terms concerning impersonal sentences, identification of the boundaries of impersonal sentences in modern Lithuanian and English grammars.

Structural peculiarities of impersonal sentences are identified which are determined by typological differences and contrasts, and particular expression depending on semantic types of impersonal sentences. The impersonal sentences are evaluated according to the grammatical subject approaching the reality. The specific subject “dummy” it is evaluated and the structure of the impersonal cleft clauses is determined. Structurally the Lithuanian impersonal sentences are divided into: 1) verbal (having the impersonal form of the verb or the auxiliary verb), 2) indeclinable adjectival or participial forms having a real or unvoiced copula/ junction, 3) substantival (with copula BE or without it). The particular impersonal clauses are treated as infinitival clauses. The existential clauses are interpreted as medium cases between the impersonal and personal clauses.

The position of impersonal clauses within the compound sentences and the discourse are discussed. The peculiarities of the word order and the discourse role of focus and topic are established in the impersonal clauses in Lithuanian and English. The differences of the positions of beneficence and location in Lithuanian and English as well as translation problems are raised.

Straipsnis įteiktas 2007 12
Parengtas spaudai 2008 04

Apie autorių

Vitas Labutis, habil. dr., Vilniaus universiteto profesorius.

Moksliniai interesai: lietuvių kalbos sintaksė, funkcinė gramatika, kalbos kultūra, semantikos ir gretinamosios kalbotyros dalykai.

Adresas: Vilniaus, Tverečiaus g. 5-36, Lietuva.

Tel.: +370 523432250